

Sütő András a Nemzeti Színházban

Hosszú esztendőket töltöttem a Pécsi Nemzeti Színházban, s néhány év távolából talán nemcsak dráma-, hanem színháztörténeti érvényességgel elmondhatom, hogy az 1969-es Tiszták bemutatójától számítva másfél évtized a színház életében elsősorban Illyés Gyula műveinek bemutatójával vált nevezetessé. Illyés súlyos jelenléte tekintélyt teremtett a színháznak, és sokan, a fiatalabb irónemzedékből is a színház dramaturgiájának műhelye köré gyülekeztek. Fájdalomra Sütő András-mű nem jelent meg a pécsi színház repertoárján. Így távolról, s némi irigységgel néztem a kaposvári és budapesti színházakat, kollégákat, akik az Egy lócsiszár virágvasárnapjától kezdve újabb és újabb ősbemutatókra, előadásokra készültek. Olvasmányélményeim mellett egyetlen alkalom adatott, hogy Sütő-művel dolgozhassak, Anyám könnyű álmot ígér című könyvének televíziós változatát rendeztem. Az Advent a Hargitán színpadra állítása számomra az első és megtisztelő, kitüntető alkalom, hogy drámájának színpadi megfogalmazásával tölthetek gyötrelmes heteket, hónapokat.

Hogy Sütő András-ősbemutatót rendezünk a Nemzeti Színházban, néhány gondolatot talán érdemel: miért is mindennél fontosabb, hogy olykori öröm mellett, annyi kudarc, félsiker ellenére a rendező újra és újra magyar dráma színpadra állításába kezd. Magam sorsán tapasztaltam: Shakespeare-művel népszerűbb és könnyebb sikert, szakmai becsot szerezni.

Bessenyei György mondotta: minden nemzet a maga nyelvén lett tudós. Gondolata színházművészetünkre is áll. Csak saját drámai anyanyelvünkön fejleszthetjük ki a magunk színházi gondolati-formai világát. Azt a sajátos színpadi költészetet, amely csak minket jellemez. Ebben a feladatban a drámai múlt korszakainak színpadra állításának problémája szorosan összetartozik a kortárs drámairodalommal. Ez az eleven működés múlt és jelen között teremthet igazi, termékeny színházi életet, s közelíthet ahhoz a szép ideánkhöz, amely szerint színházművészetünk társadalmi és esztétikai értelemben is komoly súllyal lehet jelen a hazai s tán a nagyvilág szellemi életében.

Gyakran felmerül az érv: színházművészetünk azért nem emelkedhet magasabbra, mert sok a provinciális mű. Illyés Gyula erre azt válaszolta: irodalomunk nem eléggé provinciális! A világirodalom nagy művei attól voltak nagyok, hogy provinciális témát dolgoztak fel. Balzac mélyen és részletesen korának Párizsát jelenítette meg; Tolsztoj, Dosztojevszkij prózai művei, vagy Csehov novellái, színpadi remekművei szintén az orosz társadalom nagyon aprólékos és mégis monumentális lélek- és korrajzai. Mellettük annyi más remekmű igazolás arra, hogy az Időt a mikrovilágnak ebben a részletező kibontásában ragadhatjuk meg igazán.

Sütő András művéről elmondhatjuk: az Illyés Gyula által említett jó értelmű provincializmus megtalálható benne. Az Advent a Hargitán című új drámájában téma, szerkezet, nyelv és hangvétel szempontjából is igazolja ezt az időbeli és földrajzi meghatározottságot. Korábbi munkáival összevetve ugyan fellelhetünk összekapcsolódó stílusjegyeket, mégis ez a dráma nemcsak az életmű szempontjából, hanem a színházi ember számára is egyszeri, kivételes teljesítmény. Azonosságok ellenére minden darabjától különbözik. Színházi nyelven: semmi korábbi színpadi megoldás nem adhat receptet az Advent a Hargi-

tán megjelenítéséhez. Sémák nélkül kell hozzákezdeni. Eligazítással semmi más nem szolgálhat, mint a mű belső szerkezete és szuggeszciója.

Az Advent a Hargitán furcsasága az, hogy egy nagy kantáta vagy oratórium. Nagy létszámú székesegyházi orgonaszót, kórust, zenekart érzékeltető mű, és ha végül is az ember elkezd foglalkozni vele, kitűnik: kamaradarab. Amelyet végig négy ember játszik. Kamarazene tehát, előbbi képünket továbbgondolva. És mégis: földuzzasztott hangzása van!

További nehézség a rendező számára, hogy valóságos anyag, a hagyományos értelemben, nem elég konkrét, ám a mű mégis szépen és erőteljesen hangzik. Sütő András színpadi költészetét éppen ezért nem tekinthetjük színdarabnak. Hogy milyen műfaji kategóriába soroljuk akkor? Nem sok haszonnal járna, ha meghatároznánk. Hiszen tudjuk a dráma több évezredes történetéből, hogy a dramaturgia szabályai nemcsak stílusonként, hanem darabonként változnak. Nemcsak a huszadik századra érvényes ez, hanem például Shakespeare-re is. Sajnos a színpadi költészet tűnőben levő drámai forma. Musset vagy Claudel színpadra vitelével maguk a franciák is küszködnek, mi pedig képtelenek vagyunk játszani őket. Az abszurd, a romantikus művekre vannak példánk, receptjeink, de színpadi költészettel nem tudunk mit kezdeni. Ezért mutatkozik zavar Tamási Áron játékaiknak színpadra állítása körül is. Ha egyáltalán vesszük a bátorságot, hogy megrendezzük.

Előbb Ruszt József, majd Kerényi Imre nagyszerűen sikerült Csíksomlyói passiója talán utalhat arra, hogy a színpadi költészet, a folklór ihletése milyen eredményeket hozhat hazai színjátszaunkban. Azonnal felmerül a veszély is, hogy Sütő András művét az említett művekkel azonosítsuk. De azért itt valami támpont mégis mutatkozik: Kodály és Bartók. Akármilyen távoli asszociációk, de az ő életművük segítségünkre is szolgál.

Tárgyánál, nyelvi és szerkezeti gondolkodási, asszociációs rendszerének őseréjét tekintve első pillantásra táncház karaktere is lehetne Sütő András művének.

De ez elkerülendő!

Egy előadás elemzésével kapcsolatban szeretett tanáromnak, Nádasdy Kálmánnak egyszer azt mondtuk: nem érdekes a darab és az előadás, mert nem elég egyéni! Nagyon kikaptunk tőle. Nem az a baj, hogy nem elég egyéni, hanem, hogy túl egyéni! — mondta. Mert „az nem kunszt, hogy csak a maga problémájáról beszél! Az igazi eredetiség az, hogy saját problémáját hogyan tudja azonosítá tenni egy közösségnek a gondjával?” Egy kis közösség, egy család gondját a faluévá tenni. Egy falu gondját hogyan mutatja a nemzet sorsában? S a nemzet gondját az egyetemes emberiség kérdésévé tudja-e emelni? Talán nem mutatkozik túl elfogult irodalmi hasonlatnak, ha azt említém, hogy esztétikai értelemben Kosztolányi jobb költő volt, mint Ady. Mégis Ady költői életművét magasabbnak és mélyebbnek érezzük, mert jobban látott és látott a nemzet gondjaiba. S ez kelet-európai összefüggésekben mérve is nagy költői teljesítményt hozott. Ha a Különös nyár-éjszakára és más, a világháború rémisztő esztendeiben született versére gondolunk, azt mondhatjuk: az egyetemes emberiség lelkiismeretét oly megrendítő tisztasággal szólaltatta meg, mint akkortájt alig-alig valaki is a világirodalomban.

A műalkotás megítélésében nem minden pillanat ilyen élezett, meghatározó irodalomtörténeti és esztétikai értelemben. De számunkra, Sütő András művéről gondolkozván döntő és meghatározó kérdés: a kis közösség és szemé-

lyes Gondjában (Gond: ő kitüntetetten, mindig nagybetűvel írja), hogy tudja kiteljesíteni a kozmikus gondolatot? Az ókori és reneszánsz színház egy-két pillanata megteremtette azt a színházi életet, amikor a magasrendű etikai, esztétikai érték, populáris közérthető, népszerű színjátszást hozott. Esztétikailag remekművek születtek s ugyanakkor közérthetőek is. Sütő András műve alkalmas arra, hogy populáris és népszínház legyen; semmit se veszítve művészi értékeiből. Veszedelme, s a rendező számára elkerülendő, hogy szépelgő, esztétizáló formát kapjon. A másik nézőpont is éppilyen káros lehet: ha profanizáljuk, már-már publicisztikai közhelyek szintjére süllyesztjük.

Talán nem ünneprontás egy Sütő-dráma ősbemutatójának közelségében elmondani: színházi életünk csököttsége mutatkozik abban, hogy ha egy hazai dráma ősbemutató utáni repríze már másodrendű feladatnak mutatkozik. Nem sikk foglalkozni vele. Így nagyon sok fontos mű nincs benne színházi és társadalmi életünkben. Ezt most önkritikailag szomorúsággal is mondom, mert például azok az Illyés-művek, amelyeket én Pécsen rendezhettem, alig-alig kerültek színpadra. A 20. század egyik legnagyobb elméje drámai életművének jelentős részét azzal elintéztünk vettük, hogy Pécsen néhány ezer néző előtt bemutattuk. De még azok is, amelyeket Budapesten vagy vidéki városban műsorra tűztek, szinte visszhangtalanság közepette élték meg a bérletben, a statisztikailag s a gazdaságilag meghatározott előadásszámot. Közéletünkbe nem épült be igazán a Dupla vagy semmi, a Dániel és a többi Illyés-mű. Néhány év távolában úgy vagyok, hogy ezekkel az általam rendezett Illyés-darabokkal szeretnék újra foglalkozni. Mert Illyés Gyula drámai életművének nem „találódott ki” igazán a jellegzetes, adekvát előadási formája.

Sütő András talán szerencsésebb, néhány műve már több előadás próbáját is megélhette. De talán nem túlzás, amint Illyés esetében is, hogy várat magára a csoda, hogy a magyarországi színházak megtalálják azt a stílust és jelrendszert, amely a színpadon mélyebben megragadja a drámaíró gondolatait. Maradandó élménnyel inkább a határokon túli előadások szolgálták. Azt hiszem, hogy abban az országban, ahol van nemzeti színház (nem minden országnak van), annak léte politikai kérdés is. És ebben a színházban Sütő Andrásnak házi szerzőnek kell lennie. Sajnos Németh Lászlóról és Illyés Gyuláról sem mondhattuk el. Meghaltak, elmentek, a mulasztás szívszorítóan végleges. Szomorú Dezső, Füst Milán és Sarkadi Imre méltó jelenléte is hiányzott, hiányzik színházunkból.

A Káin és Ábel és A szuzai menyegzőt követően harmadik Sütő-dráma ősbemutatójára készülünk. Az eddigi esetlegességek után Sütő Andrásához szólva; s még inkább magunknak igénybejelentésként tudatosítanunk kell: mostantól minden további, születő művének otthona lesz a Nemzeti Színház. S fentebb említett mulasztásainkra és zavarainkra utalva: épp a hozzá való ragaszkodásunk másik jele kíván lenni az, hogy korábbi ősbemutatóit ismét műsorra kívánjuk tűzni, illetve a Nemzetiben be nem mutatott darabjainak folyamatos színpadra vitelével (Csillag a máglyán, Egy lócsiszár virágvasárnapja, Pompás Gedeon) az itt és eddig le nem rótt adósságokról gondoskodunk az elkövetkező években.

Illyés Gyula Sütő András ötvenedik születésnapját köszöntve épp itt, a Tiszatájban mondta: ő irodalmunk nagy vigasza. Az immár hatvanadik évéhez közeledő alkotóról, új és új drámák írójára különösképp igaz: mai dráma- és színházművészetünk nagy vigasza is.